№ 119 Յուլիսի 11 (23) 1880 Յուլիսի 11 (23) № 119

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարւանը 6 րուբլի։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անպատճառ հարկաւոր է։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ խմբագրին։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Յունաստան, Արևելք և Ֆրանսիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Քրդահայք։

ԱՆՊԱՏՃԱՌ ՀԱՐԿԱՒՈՐ Է

Հայի ձայնը չէ լսում Եւրոպան, հայ լեզուն չէ հասկանում եւրոպացին։ Թիւրքաց Հայաստանի դրութեան մասին տեղեկութիւնները Եւրոպան ստանում է դարձեալ հայերից, երբ որ սրանք խօսում կամ գրում են օտար լեզուներով....

Ինչքան էլ մտքեր յայտնես հայոց լրագրում, ինչքան էլ բողոքես հայոց թերթի մէջ Թիւրքիայի բարբարոսութեան կամ Եւրոպայի անտարբերութեան դէմ, —ոչինչ չէ օգնում, որովհետև հայոց լրագիրը, ամսագիրը, գիրքը կամ բրօշիւրը օտարներից ոչ ոք չէ կարդում և օտար ոչ մի լրագիր մեր գրուածները չէ արտատպում։

Մեր ձայնը Եւրոպային լսելի անելու համար անպատճառ հարկաւոր է որ հայերը ունենան օտար լեզուով մի օրգան։

Մեր կարծիքով ամենից լաւ կը լինէր հրատարակել Ռուսաստանում՝ Ս. Պետերբուրգում, կամ Մոսկվայում մի շաբաթաթերթ ֆրանսերէն և ռուսերէն լեզուով, որի նպատակը լինէր պաշտպանել Թիւրքաց հայերի շահերը, բացատրել նրանց դրութիւնը Եւրոպային։

Ի հարկէ կարելի էր հիմնել այդ տեսակ շաբաթաթերթ կամ փոքրիկ ամսագիր ոչ թէ միայն Ս. Պետերբուրգում կամ Մոսկվայում, այլ նոյն իսկ Թիֆլիսում, —բայց դրա համար քիչ շատ նիւթական միջոց է հարկաւոր, գոնէ սկզբում մի փոքրիկ դրամագլուխ է հարկաւոր։

Մենք ունենք մեր ահագին ծախսերը «Մշակի» վրա, եթէ ոչ մենք ուրախութեամբ յանձն կառնէինք և այդ տեսակ թերթի հրատարակութիւնը, որի պահանջը սաստիկ զգացվում է այժմ։ Բայց եթէ մեր ունևորները մեզ ամենափոքրիկ գումարն անգամ խոստանային այդ հրատարակման համար, մենք ուրախութեամբ յանձն կառնէինք հրատարակել Թիֆլիսում մի հայոց օրգան ֆրանսերէն և ռուսերէն լեզուներով, որ պաշտպան հանդիսանար Թիւրքաց հայերի գործի։

Եւ չը պէտք է մոռանալ որ այդ տեսակ թերթ հարկաւորութիւն չը կայ տարիներով հրատարակել։ Այս րոպէիս հայոց խնդիրը վճռվում է, հիմա ուրեմն պէտք է խօսել, գործել։ Մէկ տարուց յետոյ կամ հայոց խնդիրը լաւ կը վճռվի,—այն ժամանակ այլ ևս Թիւրքաց հայերը պէտք չեն ունենայ մի պաշտպան լրագրի մէջ, կամ Թիւրքիայի հայերը ոչինչ չը ստանալով Եւրոպայից, բոլորովին կանհետանան որպէս ազգութիւն աշխարհիս երեսից, որովհետև բոլորն էլ կը գաղթեն իրանց հայրենիքից,—և այն ժամանակն էլ մի հայոց օրգան, մի թերթ որ պաշտպանէր հայոց դատը Եւրոպայի առաջ, նոյնպէս աւելորդ կը լինի....

Ուրեմն այդ տեսակ թերթ հիմնելով այժմ, բաւական է մի տարի միայն հրատարակել նրան, [illegible] թէ լաւ կը վերջանայ հայոց խնդիրը։

Կը սպասենք, արդեօք արձագանք կը գտնի հայերիս մէջ մեր այդ առաջարկութիւնը։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, մայիսի 10-ին

Յօգուտ Վանի սովատանջների մայիսի 8-ին ժողովեցաւ՝ Վանի մայր եկեղեցու գաւթում.

Օհանեանց 20 կ., Բօրխանեանց 1 ր., Գասպարեանց 20 կ., Ալամդարեանց 20 կ., Աւագեանց 10 կ., Պօլսեցի հայ 1 ր., Եսայեանց Առաքել 1 ր., Դուչայեանց 1 ր., Տէր-Մարկոսեանց 20 կ., Своя 1 ր., Մարգարեանց 1 ր., Փրիդոնեանց մի ֆրանկ —փոխեցինք 40 կոպէկի հետ 40 կ., Մանվելեանց Աւետիս 40 կ., Մունէսեանց Մարգար 1 ր., Աբրահամեանց Արտեմ 1 ր., Արզումանեանց Խաչատուր 40 կ., № № 1 ր., Օհանեսեանց 20 կ., Գաբրիէլեանց 40 կ., Խաչատուրեանց Արտեմ 20 կ., Ջհոնեանց տիկին 20 կ., Աղզամանեանց Արտեմ 20 կ., Քոչարեանց 1 ր., Ոմանք 20 կ., Եղիազարեանց տիկին 1 ր., Խարազեանց 20 կ., Ոմանք 1 ր.։ Գումարն է 15 ր. 70 կ.։ Աղքատներին բաժանեցինք 40 կ.։ Մնում է 15 ր. 30 կ.։

Սմբատ Հովսեփեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 8 յուլիսի

Տարակոյս չը կայ որ մտաւորապէս զարգացածը թէ մէկ անհատ լինի, թէ մէկ ամբողջ ազգ՝ միշտ աւելի արտօնութիւններ է վայելում քան թէ չը զարգացածը և չը կրթվածը։ Բայց զարգացածն ու կրթվածը միանգամայն հաստատապէս համոզված է որ անհնարին է վայելել այն արտօնութիւնները և գերազաս դիրքը, եթէ նա շարունակ չը կատարէ և իր պարտականութիւնները։ Բարոյական աշխարհում իրաւունքն ու պարտականութիւնը և պարտականութիւնն ու իրաւունքը այնքան սերտ իրար հետ կապված են, որքան պատճառն ու արդիւնքը թէ ֆիզիքական և թէ բարոյական երևոյթներում։

Հայ ազգը ճանաչել է, որ ինքն մտաւորապէս մի քանի աստիճան բարձր է կանգնած իրան շրջա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔՐԴԱՀԱՅՔ

Վասակ հայ մ'էր։

Կը լսենք թէ Տիարպէքիրի հայ-բողոքական հասարակութեան պատուելի հովիւ պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր որ երբ անգղիական հիւպատոս պ. Թրօթթըր առաջին անգամ Տիարպէքիր եկաւ, ջանաց համոզել զայն թէ «Հայաստան» բառը գործածելու պէտք չը կար, ըստ որում բոլոր այն վիլայէթներն, որոց վրա պ. հազարապետին իրաւասութիւնը կը տարածուէր, Քրդաստան էին միայն։ Այս պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր, որ ինքզինք երկրին անցեալն և ներկայն կատարելապէս հմուտ ցուցնելով, յաջողեցաւ համոզել զպ. Թրօթթըր թէ հայ ազգութիւն մ'այլ ևս վիպական բան մ'էր. և իւր գրդմամբ է եղեր, որ պ. Թրօթթըր տետրակ մը խմբագրեր և Անգղիոյ Աշխարհագրական Արքունի Ակադեմիային ղրկեր է՝ հաստատելով թէ Կարնոյ, Վանայ, Բաղէշու, Քարբերդի և Տիարպէքիրի վիլայէթք Քրդաստան են։ Պ. Պօյաճեանի խորհրդով է եղեր որ պ. Թրօթթըր՝ օտարազգի մը՝ որ բնականաբար այս խնդրոց վրա ինքնին բաւական տեղեկութիւն չէր կրնար ունենալ, իւր տեղեկագրին մէջ Հայաստանի մը գոյութիւնն հերքելու համար սա կերպ փաստաբանութիւն մ'ըրեր է. «Ըստ որում անխտրանական և ոչ--կազմակերպեալ երկիրներու մէջ տիրող անունն այն ցեղին անունը կը լինի, որոյ լեզուն ամենէն աւելի կը խօսուի, և որոյ ձիրքն են երկրին արհեստներն, և որոյ սովորութիւններն և հագուստը նոյն երկրին սովորութիւններն և հագուստն են, այսինքն, նկատելով որ այդպիսի վիճակի մէջ գտնուող երկիրներն «հոն քաղաքակրթութեան գլխաւոր տարրը ներկայացնող ցեղին անուամբ կը յորջորջուին, և նկատելով որ Կարնոյ, Վանայ, Բաղիշու, Քարբերդի, և Տիարպէքիրի վիլայէթներուն մէջ ամենէն աւելի խօսուող լեզուն քրդերէն է, հայք ալ նոյն լեզուն կը գործածեն. թէ արհեստները քրդական արհեստներ են, ժողովրդեան հագուստը քրդական է, սովորութիւններն ու աւանդութիւններն ալ քրդական, հետևաբար, բոլոր այդ տեղերը Քրդաստան են, մանաւանդ թէ հոն քիւրդերն ամենաբացարձակ մեծամասնութիւն ունին ուրիշ ոև է ժողովրդեան վրա, և այդ վիլայէթներուն համար «Հայաստան» անունն այլ ևս պատմական անուն մ'է։ Այս փոփոխութեան մի օրինակն է Ամերիկայի Միացեալ—Նահանգներն, ուր Հնդիկ—բարբարոս ցեղը գաղթականաց առջև տեղի տուած էր և հետզհետէ անհետանալով, նոր երկիր մ'երևան ելած էր հոն. նոյնպէս հայք քրդաց առջև տեղի տուած են և Քրդաստան Հայաստանի յաջորդած է։»

Թէև մեք այս տեղեկութիւնները «կը լսեմք» ի սովորական ձևով կը հրատարակեմք, այսու ամենայնիւ տանց կէտ առ կէտ ճշգութեան կըրնամք երաշխաւորել, դժբաղդաբար։ Այս տեղեկութիւնները մեզ տուող անձն երկար ժամանակ Եւրոպա և Կովկաս բնակած պատուարժան և արժանահաւատ ազգային մ'է, որ անցեալ տարի պ. Թրօթթըրի կընկերանար անոր ուղևորութեանց մէջ, և պ. Թովմաս Պօյաճեանի բոլոր այս հակահայկական քաջագործութեանց ականատես վկայ լինելէ զատ, անոր խորհրդով պ. Թրօթթըրի շինած տետրակն ալ իւր աչօք տեսած և կարդացած է։ Ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողք, պ. Թրօթթըր այնքան վստահութիւն ունեցած է պ. Թովմաս Պօյաճեանի, այն է Տիարպէքիրի բողոքական պատուելիին վրա, որ ինք Տիարպէքիրէն բացակայ եղած ժամանակներուն համար զայն իրեն փոխանորդ կարգած է, և պ. Թովմաս Պօյաճեան «անգղիական հիւպատոսի փոխանորդ» ստորագրութեամբ գրութիւններ ունեցած է վերջին կապոյտ տետրակին մէջ։ Արդէն պ. Թովմաս Պօյաճեան Տրապիզոնի անգղիական հիւպատոս հռչակաւոր պ. Փալկրավի հետ ալ սերտ յարաբերութիւններ ունեցած լինելով, կը լսեմք թէ պ. Փալկրավ Հայաստանի նկատմամբ երեք տարի առաջ հրապարակաւ յայտնած գաղափարներն, որք լորտ Քարնարվոնի հետ իւր վիճաբանութեան պատճառ եղան, Տիարպէքիրի բողոքական պատուելի պ. Թովմաս Պօյաճեանէն առած էր։

Նոյնպէս, այս սքանչելի հայասէր պ. Թովմաս Պօյաճեանի տուած տեղեկութեանց յենլով, պ. Թրօթթըր ցեղաբանական քարտէս մը շիներ է վերոյիշեալ հինգ վիլայէթից համար, յորում տարբեր գոյներով կը յայտնէ եղեր քրդաց կամ քրդախօս հայոց բնակած տեղերն, և զուտ հայախօս հայոց բնակած տեղերն, այնպէս որ, շնորհիւ պ. Թովմաս Պօյաճեանի տեղեկութեանց, այս քարտէսին վրա միայն ակնարկ մը նետել բաւական է եղեր հասկնալու թէ հայք ամենաչնչին տարր մ'են այն երկրին մէջ, զոր տակաւին Հայաստան և Հայրենիք կանուանեն՝ լոկ ազգային զգացմամբ։

Արդէն պ. Թովմաս Պօյաճեանի անգղիական Կապոյտ տետրակին մէջ հրատարակեալ գրութիւններն ալ հակահայկական զգացմամբ կը բուրեն, և սա էր որ Փիլիպպոս եպիսկոպոսի կռիւն այնքան ձախող և չափազանցեալ կերպիւ ներկայած էր անգղիական հասարակութեան. սա էր որ անմիջապէս Անգղիոյ արտաքին գործոց նախարարութեան հեռագիր քաշելով այնպէս ցուցած էր իբր թէ հայք զիրար կը ջարդէին տիրացուական վէճերու պատճառաւ. և իւր այս գործունէութեան շնորհիւ էր որ, ինչպէս լրագիր ընթերցողք կը յիշեն, յանկարծ Լոնտրայէն աշխարհի չորս կողմը հեռագրեր ղրկուեցան՝ Տիարպէքիրի հայոց վայրագ գործերը ծանուցանելու։

Բայց միայն ասոնք չեն եղած պ. Թովմաս Պօյաճեանի ծառայութիւններն առ ազգն։ Արդէն ամեն Տիարպէքիրցի բողոքական կը վկայէ թէ երբ տեղւոյն բողոքականաց վարժարանին մէջ հայոց պատմութիւն կը դասախօսուէր, պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր որ այս ուսումը վերցուց դըպրոցէն, ըսելով թէ տղայք հայոց պատմութիւնն իբր վէպ կրնան կարդալ և զբօսնուլ, բայց չարժեր որ դպրոցի մէջ ուսման առարկայ ընեն զայն։ Տիարպէքիրի ազգային իշխանութիւնք կը վկայեն թէ երբ որ և է հարստահարութեան տեղեկագիր մը կը տանէին պ. Թովմաս Պօյաճեանին՝ իբրև Անգղիական հիւպատոսի փոխանորդին, պ. Պօյաճեան թէ այն տեղեկագրերն, և թէ ուրիշ հայ աղբիւրներէ եկող նմանօրինակ բոլոր տեղեկագրերը չափազանցեալ նկատելով, հաւատ չէր ընծայեր, և նոյն բանը պ. Թրօթթըրի առջև ալ ընելով, ի վերջոյ կը յաջողէր հայերն իբրև ստախօս և զրպարտիչ ներկայել Անգղիոյ ներկայիչին առջև, թէև գրուած բաները կրնային կատարելապէս ստոյգ

պատող քրիստոնեայ կամ ոչ-քրիստոնեայ ազգաբնակութիւններից. և այդ ինքնաճանաչութիւնը զարթեցրել է նորա մէջ իր իրաւունքները պահանջելու ձգտումը, մէկ ձգտում, որ թէ այսպէս և թէ այնպէս կը ստանայ իր բաւականութիւնը։

Սակայն ինչքան իրաւացի և բնական են մեզ՝ առաւել զարգացնելոցս համար իրաւունքներ ու արտօնութիւններ ձեռք բերելու պահանջները, նոյնքան անհրաժեշտ են մեր պարտականութեանց ճանաչելն ու կատարելը մեր կողմանէ։ Մենք չենք կարող պատմութեանը ասել՝ տուր մեզ այս ինչ և այն ինչ բաները, և մենք կանենք այս կամ այն։ Նա մեզ կասէ՝ առաջ քո ունեցածովը դու արա ինչ որ այժմեան պարտքդ է, և աւելին կը ստանաս։ Մենք մեր ներկայ ույժերը պիտի գործադրենք, որ նորանցով կազմենք մեր խարիսխը, որի վրա որ կը կարողանանք կառուցանել մեր ազգային շէնքը։

Զարգացած ազգերը ինչով են զարգացած առվում։ Ոչ թէ իրանց այլ և այլ իրաւունքներովն ու իշխանութիւններովը, ոչ թէ իրանց հագուստներովն ու տներովը, միով բանիւ ոչ թէ իրանց այժմեան վայելած արդիւնքներովը, այլ իրանց կատարած և կատարելիս պարտականութիւններովը, որոնք իրանց վայելել են տալիս այն դիրքը։

Մենք չարաչար կը սխալվենք եթէ իբրև մեր լուսաւորութեան նշան ցոյց տանք մեր դպրոցներից բերած վկայականները, կամ այլ և այլ գիտութեանց մէջ մեր աներկբայելի հմտութիւնը։ Դեռ զարգացած չի համարվի շատ փողի տէր հարուստը, որ կառքերով է ման գալիս, որ կարողանում է հիանալի ապարանքներում և հրաշալի ամարանոցներում անցկացնել իր կեանքը, տնային վարժապետներ ու վարժուհիներ ունենալ, զանազան լեզուներ խօսել, վաճառանոցից ազնիւ և թանգագին զգեստներն ու ակնեղէններն առնել, բարակ ակնոց անցկացնել քթին կամ գլանաձև գտակ դնել. սորանք չեն լուսաւորութիւնը և զարգացումը։ Դեռ նա էլ չէ, որ մէկը այս բաները չունենալով և չանելով, սկսէ Դիօգենէսի կարասը մտնել, և մի տեսակ ճգնաւորական փիլիսոփայութիւն ծախելով, մէկ անկիւն քաշված՝ ազգային ասպարէզում գործելը արհամարհէ և իր ինքնահաւան դղեակից ճոռոմ և յախուռն դատողութիւններ անէ սորա և նորա պակասութեանց վրա և միայն հիների լաւութիւնները գըրւատէ։ Սորանք և սորանց պէս բաները չեն լուսաւորութիւնը, սորանք լուսաւորութեան և զարգացման զեղծումները՝ կարրիկատուրաներն են։

Զարգացումը պարտաւորութիւն կատարելն է։ Ոչ միայն պարտամուրհակը վճարելու կամ յանձն առածը ժամանակին հատուցանելը, այլ բարոյապէս խորհել և պարտք ճանաչել և ինքն իրան առանց որ և է արտաքին ստիպողականութեան կատարել ի ներքուստ մղված։ Ո՞վ և ո՞ր օրէնքն է անգլիացիներին, ամերիկացիներին և միւս լուսաւոր ազգերին ստիպում հազարներ և հարիւր հազարներ տալ և մօտը մէկ չնչին «անյայտ» գրել աղքատների, որբերի, ծերերի, ուսանողների, հիւանդների և ուրիշ շատ կարօտեալների համար։ Եւրոպայի և Ամերիկայի լուսաւոր ազգերում բարեգործական նպատակով ինքնակամ զոհաբերութիւնները աւելի մեծ թիւ են ցոյց տալիս, քան թէ կառավարութեան օրէնքով առած տուրքերը։

Սակայն մեր Թիֆլիսը և անտարակոյս ուրիշ շատ քաղաքներ այս չափով չափելիս կը գտնենք զրօ աստիճանի վրա։ Ոչ մի որբանոց, ոչ մի հիւանդանոց, ոչ մի աղքատանոց, գրեթէ ոչինչ չը կայ, կամ եղածն էլ մի օրինաւոր բան չէ։ Մէկ հայ մարդ դեռ կեանքը և չունչը իրանում հազիւ մի նշանաւոր բան կը տայ, մեռնելիս էլ որ ոմանք կտակում են, նա էլ ով գիտէ թէ ազգականներին ժառանգութիւնից զրկելու նպատակաւ չէ։

Մ ե ր մ ե ծ և ա ն խ ո ւ ս ա փ ե լ ի պ ա ր տ ք ն է վ ա ն ի մ է ջ ո ւ ն ե ն ա լ բ ա ր ձ ր ա գ ո յ ն դ պ ր ո ց։

Ա. Ամիրխանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» կէս տարվայ բաժանորդագրութիւնը շատ լաւ է գնում. հասով ծախվածների հետ միասին մենք ունենք արդէն հ ա զ ա ր բաժանորդից ա ւ ե լ ի։ Ոչ մի տարի դեռ չէ եղել, ինչպէս այս տարի, որ «Մշակի» բաժանորդների թիւը հազարից անցնի։ Եւ դարձեալ ամեն օր նոր ստորագրվողներ են գալիս։

—

Թիֆլիսաբնակ Գրիգոր և Ալէքսանդր Եղիազարեան եղբայրներից դարձեալ ստացանք 25 րուբլ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների։

—

Մենք ստացանք հետեւեալ նամակը։ «Չունենալով ոչ մի ծանօթ Թիֆլիսում, խնդրում եմ ձեզ խոնարհաբար ցոյց տալ ինձ մի ծխախոտի մթերանոցի տէր վաճառական, որին ես կարողանալի ուղարկել իմ ապրանքս, որ բաղկացած է թամբաքուից, Տ ա ճ ի կ, Հ ա ւ ա ն և Մ ա ր ի լ ա ն դ։ Առաջինը չը կտրած թամբաքու է, իսկ երկու վերջինը սիգարներ են։ Ընդամենը 110 պուդ է»։ Հասցէն իմանալու համար կարելի է դիմել «Մշակի» խմբագրութեանը։

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են որ յունիսի 23-ին ռուս թատրօնասէրների խումբը Քաղաքային դըպրոցի դահլիճում ներկայացրեց Օստրովսկու պիէսներից մինը բարեգործական նպատակով։ Բեմի և այլ անյարմարութիւնների պատճառով ներկայացումն շատ անաջող անցաւ։

—

Մեզ հաղորդում են ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ, որ թէև թեմական տեսուչ պ. Պռօշեանց այցելեց հօգևոր դպրոցներին, բայց ժողովրդի մէջ տիրող երկպառակութիւնների պատճառով նրան չաջողվեցաւ բարեկարգել յիշեալ դպրոցները, որոնք կատարեալ անկման վիճակի մէջ են գտնվում։

—

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ հաղորդում են, որ Էջմիածնի լճի չինված օրից համարեա տարի չէ անցել, որ մի կամ երկու հոգի այնտեղ չը խեղդվէին։ Այս օրերս խեղդվեցաւ դարձեալ մի սպասանի աշակերտցի գաղթականներից։

—

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ գրում են որ այս օրերս Արաքսի մէջ լողանալու ժամանակ խեղդվեց մի գինուորական բժիշկ։

—

Մեզ հաղորդում են ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ որ ուսուցիչ պ. Յ. Ա. աշակերտներին և աշակերտուհիներին ծեծում է և նրանց այնպիսի անվայել անուններով է կանչում, որոնց մենք տպագրութեան մէջ կրկնել անհնարին ենք համարում։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

—

«Голосъ» լրագրին Աթէնքից գրում են հետեւեալը յունիսի 29-ից:

Բերլինից այսօր ստացված հեռագիրները հաղորդեցին մեզ, որ կօնֆերենցիայի երեկվայ նիստի ժամանակ հաւատարմատարները ստորագրեցին այն վճիռը, որ որոշում է Յունաստանի նոր սահմանները:

Ուրեմն երեկվանից մեր հայրենիքի համար նոր դարեգլուխ է սկսվում. Պետութիւնների ընդհանուր վճիռը յօգուտ Յունաստանի կարող է ապացուցանել, որ եւրոպական պետութիւնները, խոստովանելով Թիւրքաց կայսրութեան անյարատեւութիւնը, իրաւացի կերպով վերաբերվեցին վերականդնված այն ազգութեան շահերին, որին վիճակված է ապագայում Բալկանեան թերակղզու վրա նշանաւոր դեր խաղալ: Յոյները հիացած են Եւրոպայի վճռից. Թեսալիայի միացնելը Յունաստանի հետ մեր ազգային մեծ տօն է, որովհետև այդ օրից Յունաստանը Մակեդոնիայի հարևան է դառնում և Թերմայեան ծոցի պահապան:

Ամենքին այժմ զբաղեցնում է այն հարցը, թէ ինչպէս կիրագործվի կօնֆերենցիայի վճիռը և կը համաձայնի արդեօք Թիւրքիան կամաւորապէս յանձնել Յունաստանին այն երկիրները, որոնք կօնֆերենցիայի վճռի համեմատ նրան վիճակվել են: Ճանաչելով Թիւրքերին կարելի է պնդել, որ առանց արիւնհեղութեան այդ գիջումը չի կատարվի: Այս մտքի մէջ բոլոր յոյները համոզված են և հետաքրքրութեամբ նայում են յունական կառավարութեան կարգադրութիւնների վրա, իսկ կառավարութիւնը, պէտք է խոստովանել, դանդաղութեամբ է պատրաստվում յոյների և Թիւրքերի, կամ աւելի լաւ է ասել յոյների և ալբանցիների ապագայ պատերազմի համար: Քանի որ Թիւրքերը և ալբանցիները վաղուց պատրաստ են պատերազմի համար, մեր կառավարութիւնը նորերում օֆիցերներ ուղարկեց Ունգարիա, Թնդանօթների ձիաներ գնելու, Փարիզ, 40000 զինուորի հագուստ պատրաստելու և Ալժիր, հեծելազօրքի ձիաներ գնելու համար: Եթէ պատերազմ սկսվի, կառավարութիւնը կարող է պատերազմի դաշտը 46000 զինուորներ ուղարկել, բայց այդ զօրքերը, զինուորական պիտոյքների պակասութեան պատճառով, երեք կամ չորս ամսից առաջ պատրաստ չեն կարող լինել: Ի՞նչ պէտք է անէ կառավարութիւնը այդ ժամանակվայ ընթացքում, եթէ Թիւրքիան ընդդիմանայ կօնֆերենցիայի վճռին: Ահա այն հարցը, որ անհանգիստ է անում յունական հասարակութեանը: Ասում են, որ Յունաստանի համար այժմեան նշանաւոր հանգամանքների պատճառով, յունական պարլամենտը ժամանակից առաջ կը հրաւիրվի:

Այստեղ հրատարակվող ֆրանսիական «Journal d'Athène» լրագիրը, քննելով նոր երկիրները Յունաստանի հետ միացնելու եղանակը ի միջի այլոց ասում է:

Ճանաչելով Բ. Դրան ննգութիւնը, մենք պէտք է սպասենք այն անցքերի կրկնութեանը, որոնք կատարվեցան Բօսնիայի և Հերցեգովինայի մէջ, իսկ վերջին ժամանակներում Հիւսիսային Ալբանիայի մէջ: Իր արդարութեամբ ուժեղ և ազգային պատւի զրօշակը ձեռքին բռնած, Յունաստանը սպասում է ամեն տեսակ դժուարութիւններին: Մեր կառավարութիւնը բոլորովին չէ ցանկանում պատերազմել, բայց մի և նոյն ժամանակ չէ վախենում փորձել իր ույժերը յունական թշնամիների հետ: Հիմնվելով Եւրոպայի վճռի վրա, մենք առաջ կերթանք և չենք վախենայ մեզ սպառնող վտանգներից: Այժմեան Յունաստանը մի մեծ պետութեան հետ պատերազմելու համար ծրագրով է բազմաթիւ զօրքեր չունի, բայց մի քանի շաբաթներից յետոյ Յունաստանը կը ներկայացնի զարմացած աշխարհին 40000 փորձված և քաջ զինուորներ և բացի այդ կամաւորների բազմաթիւ գունդեր: Կամաւորները գլխաւորապէս այն նահանգների

լինիլ։ Մեր արժանահաւատ բարեկամն ալ կը վըկայէ թէ երբ ինք պ. Թրօթթըրի և պ. Թօվմաս Պօյաճեանի հետ գտնուէր, և Պէրլինի դաշնագրին 61-րդ յօդուածին և հայոց գործերուն վրայ խօսք բացուէր, բողոքականաց պատուելին միշտ բացագանչմամբ կըսէր. «Զարմանք. հայ ազգ մը չը կայ, և սակայն հայոց խնդիր մը կը յուզեն, որչափ պարզամիտ են այդ յօդուածը խմբագրողք»։

«Զարմանք. դու հայ մ'ես, և սակայն քուրդէ մ'աւելի հակակիր ես հայոց. որչափ պարզամիտ է այս պ. Թրօթթըր, որ հաւատ կընծայէ քո խօսքերուն»,—ըսէր թերևս հայ մը։ Բայց ոչ այնպէս. զի պ. Թրօթթըր անգղիական հին աշխարհավարութեան լաւ գործիք մը գտած է պ. Պօյաճեանի քով, և կատարեալ վստահութիւն ունի անոր վըրա, ինչպէս կը վկայեն անցեալ տարուան և այս տարուան «Կապոյտ տետրակներուն» մէջ պ. Պօյաճեանի համար իւր տուած վկայութիւնք։

Մեր պատուարժան բարեկամն, որ գովելի համեստութեամբ առ այժմ իւր անունն ու տիտղոսները չը հրատարակեր, պատրաստ է՝ ի հարկին՝ իւր ստորագրութեան ներքև հրատարակել և հաստատել ինչ որ մեք հոս կը գրեմք Տիարպէքիրի բողոքական հայոց գլուխ պ. Թօվմաս Պօյաճեանի սխրալի ազգասիրութեան, հայրենասիրութեան և հայասիրութեան վրայ։

Տիարպէքիրի բողոքական ազգայինք կրնան պարծիլ իրենց Պատուելիով, որ շնորհիւ իւր մեծ ազգեցութեան և հարստութեան, արդէն երկար ժամանակէ ի վեր իրենց գլուխն է, և որ երկու տարիէ ի վեր այնքան գեղեցիկ ծառայութիւններ կը մատուցանէ ազգին։ Իսկ պատմագէտք կրնան մեծերորական երևոյթ մը համարիլ այս իրողութիւնը թէ՝ ինչ ինչ կլիմայից տեսական ազգեցութեան ներքև, ինչ ինչ երկիրներու մէջ Վ,ասակներ բնաւ պակաս չեն լինիր. և թէ՝ ի մասնաւորի՝ հայոց բաժինն էր վերջին և ոչ նուազ ազգեցիկ Վ,ասակ մը գտնել յանձն պ. Թօվմաս Պօյաճեանի։

Մեր առտ ըրած պատմութենէն օգտակար դաս մը կարելի է առնուլ, և մենք գլխաւորապէս այդ կէտին վրայ պիտի պնդեմք։

Հայաստան կոչուած երկրին Բրդաստանի փոխուելուն վրայ պ. Թրօթթըրի, կամ աւելի ճիշդ է ըսել, պ. Պօյաճեանի գաղափարները բաւական հետաքրքրական են, բայց այս չարդելուր զմեզ յաբելէ նաև թէ Հայաստանի ժամանակակից պատմութեան և նորա արդի բազմամարդական և ցեղագիտական վիճակագրութեան հմուտ անձանց համար՝ պ. Պօյաճեանի փաստաբանութիւնն, որոյ մէկ բովանդակութիւնը վերը դրինք, աճարկու բան մը չէ, և զօրաւորագոյն փաստերով կարելի է ցուցնել թէ պարզապէս կուսակցական ոգւով մը, կամ քաղաքական շահէ մը դրդուելով կարելի է Հայաստանի և հայ ազգութեան մը գոյութիւնն ուրանալ ի նպաստ Բրդաստանի և քրդական ազգութեան մը։ Բայց աւելորդ է, Ջօն-Բիչօթի պէս, օդին մէջ սուր շողացնել. ուստի, լսած լինելով որ պ. Թրօթթըրի այս հռչակաւոր տետրակն, այն է՝ Հայաստանի գոյութիւնը ջրող գրութիւնն և անոր կցուած քարտէսն Անգղիոյ Աշխարհագրական Ակադեմիային կողմանէ հրատարակուելու վրայ են, կը սպասեմք որ հրատարակին, և երբ աւելի կատարեալ կերպիւ վերահասու լինիմք նոցա պարունակութեանց, ազգին այն ուսումնականաց հետ, որք անշուշտ պիտի զգածուին այսպիսի հրատարակութենէ մը, և հետևաբար, իրենց պատմական, հնախօսական, լեզուաբանական, ցեղագիտական և աշխարհագրական հմտութեամբ խնդիրը լուսաբանել պիտի փութան, մենք ալ թերևս մեր խոնարհ բաժինը պիտի ունենամք այդ քրդամոլական գաղափարներն հերքելու գործին մէջ։

Ուստի, այս մասին կանխակալ կարծիք չուզելով յայտնել, առ այժմ մասնաւոր իրողութեան մը վրայ միայն մեր ընթերցողաց ուշադրութիւնը կուզեմք հրաւիրել։

Թէև յայտնի է թէ Հայաստանի շատ գաւառաց մէջ քրդերէն խօսող հայք այդ լեզուն քրդաց հետ իրենց ունեցած յարաբերութեանց մէջ կը գործածեն, և թէ իրենց մայրենի լեզուին ալ հմուտ են, ինչպէս են Մշոյ և Վանայ հայք, և թէպէտ ճիշդ այն տեղերն, ուր հայք հայերէն և քրդերէն միանգամայն կը խօսին, քուրդերն ալ հայերէն գիտեն, և թէ, վերջապէս, թէև Հայաստանի մէջ քուրդք՝ ընդհանուր առմամբ՝ աւելի հայերէն գիտեն քան Թուրքերէն, և թէպէտ, հետևաբար, իրաց այս վիճակին մէջ պ. Թրօթթըրի, կամ աւելի ճիշդ է ըսել, պ. Պօյաճեանի հանած եզրակացութիւնք իրաց վիճակին հակառակ են, այսու ամենայնիւ՝ ոչ նուազ ճշմարիտ է թէ, Հայաստանի քանի մը մասանց մէջ, հազարաւոր հայք լոկ քրդերէն կը խօսին, ինչպէս Անատոլուի շատ տեղերն ալ լոկ Թուրքերէն կը խօսին։ Բայց հայք Անատոլուի վրայ պատմական և ազգաբանական պահանջում մը չունենալով, յայտ յանդիման է որ Հայաստանի լոկ քրդախօս հայերն աւելի ողբալի լինին, քան Անատոլուի Թրքախօս հայազգիք։

Այս դժբաղդութիւնը կը տեսնուի Օսմանեան Հայաստանի հարաւային սահմանագլխոց վրա լեռանց այն կարգ մը չղթայից մօտերը, զորս ի հընումն կորդուաց լերինք կանուանէինք, և որք վարչական արդի ստորաբաժանմանց մէջ, Վ,անայ, Պիթլիսի և Քարբերդի նահանգաց հարաւային ծայրերէն կանցնին և դէպ ի Տիարպէքիր կերթան, իրենց մէջ առնլով, գլխաւորապէս, Շատախի, Մոկսի, Պիթլիսի, Խոյթի, Սասնոյ, Սղերդու, և Խիզանու գաւառիկներն։

Այս տեղերու հայոց մեծագոյն մասն առաւել կամ նուազ հեռաւոր ժամանակաց մէջ բոլորովին քրդացած են, մէկ մասն այժմ կէս քուրդ և կէս հայ է, և մէկ կարեւոր մասն ալ կայ, որ թէև հայ-քրիստոնեայ է, թէ և Ս. Լուսաւորչի լոյս կըրօնքը կը դաւանի, թէև քահանայ և եկեղեցի կը ճանչէ, այսու ամենայնիւ, ո՛չ հայերէն գիտէ, ո՛չ ալ հայ ազգութեան մը գաղափարն ունի. լեզուն քրդերէն է, և իւր բոլոր գործառնութեանց մէջ զինքը շրջապատող քուրդերէն տարբերութիւն չունի։

Մեք բացարձակապէս կը զգուշանամք այն քաղաքական նկատմանց մէջ մտնելէ, որք Բրդաստանի մօտ գտնուող բոլոր այս դաւառաց հայերն, իրենց անհատական անկախութենէն զրկելով, արդի նիւթական և բարոյական ստրուկ վիճակին հասուցած են,—քաղաքական նկատմունք, կըսեմք, զորս անգամ մ'ես երեան հանած է Ռ. Ռ. (Պ. Ռօպէրթ Ռօզ.) ստորագրութեամբ քաղաքագէտ մը՝ Փէլ-Մէլ կազէտ անգղիերէն լրագրին յունիս 12-ի թուոյն մէջ, յորում, Լորտերու խորհրդարանին մէջ վերջերս տեղի ունեցած վիճաբանութեան առթիւ «Հայկական խնդիր» վերնագրով յօդուած մը հրատարակելով, հայ գիւղացւոց թշուառութեան և Հայաստանի հողուն վրա քուրդ պէկերու զօրութեան քաղաքական գաղտնիքները կը բացատրէ երկարօրէն։

բնակիչները կը լինեն, որոնք մի քանի դարեր սպասում են իրանց ազատութեանը և որոնք այժմ կօնֆերենցիայի վճռով տուած են Յունաստանին: Յունաստանը թոյլ է երևում, բայց նա ոչ մի վտանգից չի վախենայ և զարմացած Եւրոպայի առաջ մի շարք հերոսական գործեր կը կատարի, որոնցով փառաւորվել են մեր նախահայրերը, երբ ազգային անկախութեան համար պատերազմել են:

ԱՐԵՒԵԼՔ ԵՒ ՖՐԱՆՍԻԱ

Կը լսեմք թէ մայրաքաղաքիս Գաղղիական նոր դեսպան Պ. Թիսօ անցեալ շաբթու մէջ խօսակցութեան մը միջոցին հասկցուցեր է որ թէ՛ իւր մասնաւոր հակամիտութեանց և թէ՛ իւր կառավարութեան հրահանգաց համեմատ, ինք ստիպուած է իւր նախորդէն՝ Պ. Ֆուրնիէէն՝ քիչ մը տարբեր կերպիւ 'ի գործ դնել Գաղղիոյ Արևելեան աշխարհավարութիւնը, սա կերպիւ թէ՝ փոխանակ լոկ Կաթոլիկ հասարակութեանց և միայն Պապական համայնութեանց պաշտպան հանդիսանալու, ինք՝ հանրապետական կառավարութեան շահուց աւելի համաձայն պիտի դատէ Գաղղիոյ դիւանագիտական պաշտպանութիւնն ու աջակցութիւնն Արևելեան ուրիշ ոչ-կաթոլիկ քրիստոնեայ հասարակութեանց վրայ ալ տարածել, և թէ իւր աշխարհավարութիւնը մասնաւորապէս այս ոգիէն ներշնչեալ պիտի լինի կաթոլիկ Հայոց և Լուսաւորչական Հայոց նկատմամբ:

Մեր ընթերցողք արդէն այս նկատմամբ Ռէփիւպլիք Ֆրանսէզի մի յօդուածը պիտի գըտնեն մեր այս աւուր թուով, որ կը բացատրէ թէ յիրաւի Գաղղիոյ կղերական աշխարհավարութիւնը փոփոխութիւն մը կը կրէ յԱրևելս:

«Պ. Նարլ Թիսօ վերջապէս Կ. Պօլսոյ Գաղղիական դեսպան անուանեցաւ փոխանակ Պ. Ֆուրնիէի, որ պաշտօնէ քաշվելով հանգստեան թոշակ ընդունել սկսած է իւր խնդրանաց համեմատ: Պէ՞տք է ըսել թէ մեք ուրախ կը լինիմք տեսնելով որ վերջապէս Կ. Պօլիս կը ղրկուի դեսպան մը, որ ամենէն աւելի կարող է ի գործ դնել այն ազատամիտ և բանաւոր, ինչպէս նաև կրօնական ոգիէ ազատ աշխարհավարութիւնն, որ Գաղղիական հանրապետութեան աշխարհավարութիւնը պարտի լինել յԱրևելս: Պ. Թիսօ իւր գործոց դաւակն է հիւպատոսական ասպարիզին մէջ յառաջ գալով, մի միայն իւր արժանեաց շնորհիւ դիւանագիտութեան բոլոր աստիճաններէն վեր ելած է: Կ. Պօլսոյ դեսպանութիւնն, որ անոր կը յանձնուի, իւր աշխատալից և գեղեցիկ պաշտօնավարութեան պսակը կը լինի, և մեք այսուհետև ապահով եմք այն ուղղութեան, որ Արևելից մէջ պիտի տրուի Գաղղիական ազդեցութեան: Պ. Թիսօ կարող պիտի լինի զօրացնել և յարգել տալ զայն:

«Մեք առոր համար ուրիշ ապացոյց չեմք խնդրեր, բայց եթէ ինչ որ Գաղղիական նոր դեսպանն արդէն ըրած է Բոսֆոր հասնելէն ի վեր: Ասկէ առաջ մեր դեսպանք, Կ. Պօլիս ելած ժամանակ, անմիջապէս կղերական թարգմաններու ազդեցութիւնը կը կրէին, որք միշտ մեր դեսպանատան զարդն եղած են և տակաւին են: Ասոնք Քրիստոնեայ հասարակութիւնները կը հեռացնէին,—թէև նոքա յոյժ փափաքող էին մեզ մերձենալու,—և Գաղղիական պաշտպանութիւնը միմիայն Հռոմէական դաւանութեան կը վերապահէին և կը սահմանափակէին: Իսկ Պ. Թիսօ բոլորովին տարբեր ընթացք մը բռնեց: Սովորութիւն եղած պաշտօնական այցելութիւններէն յետոյ, Պ. Թիսոյի առաջին այցելութիւնքն՝ առ Լուսաւորչական Հայոց պատրիարքն և առ Յունական Պատրիարքն ըրած այցելութիւններն եղած են: Կրօնաւորք, և նոքա որք անոնց պէս և անոնց միջոցաւ կը խորհին, Պ. Թիսոյի այս այցելութիւններն անշուշտ շատ գէշ աչօք տեսած լինելու են, որովհետև Գաղղիական դեսպանը ցուցած է աղով թէ՝ առանց այս պատճառաւ Կաթոլիկներու պաշտպանութիւնը թողլու, Գաղղիա մտադիր է այսուհետև իւր պաշտպանութեան բարիքներն այլադաւան հասարակութեանց վրայ ալ տարածել: Շնորհապարտ պէտք է լինիլ Պ. Թիսոյի, որ առանց վայրկեան մը կորուսանելու ցուցած է թէ մեք այլ ևս մէկ կողմ թողած եմք այն Քարուչինեան աշխարհավարութիւնն, որ տակաւին պաշտպաններ կը գտնէ ազատական թերթերու մէջ:

«Ոմանք երկդիմութիւն մ'իրենց մտար փաթթելով՝ ըսին թէ Գաղղիական մեծ յեղափոխութենէն յետոյ կազմուած Համագումար Ժողովն ալ (այն է՝ Քօնվանսիօնը) Արևելից մէջ Կաթոլիկ աշխարհավարութիւն մը բռնելու հարկը տեսած էր: Եւ սակայն պէտք է ընդունիլ նախ թէ Քօնվանսիօնէն 'ի վեր ժամանակները բաւական փոխուած են, և Արևելեան աշխարհին նկատմամբ սխալ գաղափարները փարատելու և իրաց բուն վիճակին վրայ ծանօթութիւններ ստանալու համար հաղորդակցութեան միջոցները դարէ մ'ի վեր մեծապէս բարւոքած են: Ասկից զատ, չը կրնար հաստատուիլ թէ Քօնվանսիօնն, որ իւր ձեռքն ուրիշ կարևորագոյն գործեր ունէր, միմիայն Արևելեան Կաթոլիկները պաշտպանել ուզած լինի: Քօնվանսիօնն իբրև ժառանգութիւն ընդունած էր արտաքին աշխարհավարութիւն մը, զոր ինք չէր շինած, և զոր անշուշտ պիտի բարեփոխէր եթէ ժամանակ և միջոց ունենար:»

Ռէփիւպլիք Ֆրանսէզ լրագիրն յետոյ Տէպայի մէկ խմբագրին կամ թղթակցին՝ Պ. Նարմ Կապրիէլի՝ կարծիքները կը յիշէ, որ՝ ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողք, յԱրևելս ուղևորութեան ելած էր: Տէպայի խմբագիրը կը ծանուցանէ թէ Պ. Թիսօ որոշած է Թուրքիոյ բոլոր Քրիստոնեայ հասարակութեանց վայելել տալ Գաղղիոյ պաշտպանութիւնն, և ոչ թէ միայն կաթոլիկներուն: Բայց Պ. Նարմ Կապրիէլ՝ աւելի Պ. Ֆուրնիէի ընթացքին հաւանած էր, որ Գաղղիոյ պաշտպանութիւնը լոկ կաթոլիկ հասարակութեանց և կաթոլիկ հաստատութեանց վրայ սահմանափակած էր. ուստի, Ռէպլիւպլիք Ֆրանսէզ ալ կըսէ:

«Ս. Տեղիք և բուն Արևելք, Գաղղիոյ կրօնական աշխարհավարութեան տեսակէտով, իրարմէ բացարձակապէս տարբեր բաներ են: Պաղեստինի և Սուրիոյ մէջ, մեք յիրաւի իրաց զօրութեամբ և դաշնագրութեամբք կրօնական պաշտպանութիւն մ'ունիմք, յորմէ հրաժարելով մեծ յանցանք գործած կը լինիմք: Կըսուի մեզ թէ Պ. Վատինկթօն, որ բողոքական և հակակղերական մ'է, փութաց այս պաշտպանութեան վերահաստատութիւնը պահանջել Պէրլինի Վեհաժողովին մէջ: Պ. Վատինկթօն շատ անխելք կը լինէր եթէ ուրիշ կերպիւ գործէր: Բայց եթէ մեք Ս. Տեղերէն մեկնիմք և Կ. Պօլիս կամ Յունաստան կամ Արմենիա անցնիմք, իրաց վիճակը կը փոխուի. հոն ոչ ևս խնդիր կը մնայ մասնաւոր և սահմանափակ պաշտպանութեան մը, ըստ որում բոլոր տէրութիւնք հոն իրաւունք կունենան պաշտպանել զԿաթոլիկս եթէ յարմար գտնեն: Հոն Կաթոլիկ տարրը կը ցրուի և աննշան փոքրամասնութիւն մը կը լինի. ուրեմն այն ժամանակ ոչ ևս հարկ կը լինի ամեն ինչ սահմանափակ հասարակութեան մը զոհել և Հռոմ. հետ Անդրալեռնական ծաւալում ընել, ինչպէս ըրաւ Պ. Ֆուրնիէ, զորմէ Պ. Նարմ Կապրիէլ սքանչացմամբ կը խօսի վասն այն շահատակութեանց զորս ըրաւ այս մասին. յայնժամ, կըսեմք, զուտ Գաղղիական աշխարհավարութեան մը հետևիլ հարկ կը լինի: Պէտք է չը մերժել զՔրիստոնեայս,—զՀայս և զՅոյնս. պէտք չէ սխալմամբ կարծել տալ անոնց,—Անդրալեռնական ծաւալմանց փորձերուն ոյժ տալով,—թէ մեք Հռոմի հետ մտադիր եմք ոչ-Կաթոլիկ հասարակութեանց քաղաքային և կրօնական առանձնաշնորհութիւնները ջնջելու: Ահաւասիկ ինչ որ Պ. Նարմ Կապրիէլ, իւր նրբամտութեան հակառակ, չէ կրցած զանազանել: Նա Պաղեստինն Արմենիոյ հետ, Պէրութը Կ. Պօլսոյ հետ և Ս. Տեղիքը Բերայի Գաղղիական դեսպանատան հետ կը շփոթէ:»

(Մասիս)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 յուլիսի: «Кіевлянинъ» լրագիրը հաղորդում է, որ յուլիսի 14-ին Կիեվի զինուորական դատարանի մէջ նշանակված են քաղաքական գործեր 21 անձանց, որոնք մեղադրվում են ապօրինի ընկերութիւն կազմելու, զէնքով ընդդիմադրելու մէջ և այլն: Բացի այդ կը քննվի Ֆէօդոր Իւրկովսկու գործը, որ մեղադրվում է Խերսոնի բանկից մէկ ու կէս միլիոն յափշտակելու մէջ:

ԼՕՆԴՕՆ, 9 յուլիսի: «Times» լրագրին հաղորդում են Կաբուլից, որ Անգլիայի ներկայացուցիչների խորհուրդի համեմատ ազգային կուսակցութեան նշանաւոր շատ անդամներ և շատ հոգևորականներ համաձայնեցին Աբդուրախմանին նոր էմիր ճանաչել և ուղևորվեցին Չարիկոր, որտեղ կը հանդիպի Աբդուրախմանին:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Մեք կը զգուշանամք խնդրոյն այդ կողմը քըննելէ. բայց չեմք կրնար ցաւով չը դիտել թէ, ինչպիսի պատճառաւ ալ արդիւնք լինի, յիշեալ գաւառաց հայ բնակիչք, իրենց ուրիշ բազմաթիւ դժբաղդութեանց հետ՝ հայերէն չը գիտնալու և ազգային զգացումէ զուրկ լինելու դժբաղդութիւնն ալ ունին:

Սասնոյ և Խութի այն լեռնցի կորիճ հայերն, որոց նախնիքն, ութ դար առաջ, այն է՝ Բագրատունեաց Հարստութեան հաստատութենէն քիչ ժամանակ առաջ, իրենք իրենցմով կրցած էին Արաբական ընդարձակ և բուռն արշաւանք մը յետս մղելու,—այդ Սասնցիք և Խութեցիք, որք Պ. Տէրենցի վերջին և ոչ նուազ սքանչելի երկերէն միոյն դիւցազուններն եղած են, Հայաստանի այդ Ջէյթունցիները, կըսեմք, քրդերէն միայն կը խօսին այժմ, և ոչինչ գիտեն իրենց ազգութեան և իրենց անցելոյն վրայ: Այսպէս է Տէրսիմի լեռանց մէջ. այսպէս է հարաւային Վասպուրականի մէջ. այսպէս է Քրդաստանի և Հայաստանի տակաւին ուրիշ գաւառաց մէջ:

Ահա Հայութեան մի մեծ վէրքն ալ, որ արդէն նորա շատ անդամները փտեցուց, և որ չը կրնար աւելի երկար ժամանակ անդարման թողուիլ: Երբեմն մեր մէջ շարժում մը կար Քրդաստանի քըրդացած հայերը վերստին հայացնելու համար. բայց այժմ, ինչպէս կը տեսնուի, նոյն իսկ քրդանալու վրա եղող հայերը փրկել պէտք է խորհիմք նախ:

Չեմք կարծեր որ այս գործն 'ի գլուխ հանել մեր ազգին կարողութենէն վեր լինի. ուստի, հարաւային Հայաստանի հազարաւոր ազգայնոց այս ողբալի վիճակին վրայ ուշադրութիւն հրաւիրելով, վստահութեամբ կը յուսամք թէ մեր դիտողութիւնք 'ի նկատ պիտի առնուին:

Երբ Հայաստանցի հայոց տնտեսական վիճակը մեր ուշադրութեան ու նկատողութեան առարկայ ընելով, հազարաւոր հայ գեղացիներ տնտեսական լուծէ մ'ազատել կը փորձեմք, ժամանակ է խորհիլ թէ ուրիշ հազարաւոր հայեր ալ բարոյական լուծէ մ'ազատուելու պէտք ունին:

Ասոնք են ՔՐԴԱՀԱՅՔ, այսինքն՝ այն հայերն, որց հայութիւնը լոկ կրօնի վրայ կը կայանայ, և որք օր ըստ օրէ կը քրդանան: Մեք այսպէս անուանեցինք այն լոկ քրդերէն խօսող հայերն, որք Վանայ, Բաղէշի և Տիարպէքիրի Վիլայէթներուն վերոգրեալ գաւառաց մէջ կը բնակին:

Ասոնց վիճակին վրա ազգին ուշադրութիւնն հրաւիրելով, մեր անմիջական առաջարկն է խնդրել ազգային ընկերութիւններէն, որ իրենց գործողութեանց արդէն ընդարձակ ասպարէզին վրա «Քրդահայոց ճիւղ» անուամբ նոր ճիւղ մ'աւելցնեն յիշեալ նահանգաց քրդախօս Հայոց մէջ ամենէն գործնական եղանակներով Հայկական լեզու և Հայկական ուսմունք ծաւալելու համար: Եթէ ազգային ընկերութիւնք լըջօրէն աշխատին այս նպատակաւ, իրենց յաջողութիւնը քիչ ժամանակի մէջ զգալի կրնայ լինել:

Բայց ո՞ւմ կը խօսիմք.—Ազգ. ընկերութեանց.—բայց ո՞յք են այդ Ազգ. ընկերութիւնք.—Արարատեանը, Դպրոցասիրացը, թէ Կիլիկեանը:

Թերևս ասոնց երեքը մէկէն: Բայց ամեն ոք գիտէ թէ անոնց միութեան գործն անվերջանալի յապաղմանց,—չըսեմք անյաղթելի դժուարութեանց,—հանդիպած է: Գոնէ այսպէս կը դատեն ամեն անոնք, որք կը յիշեն թէ «Մասիս» երեք շաբաթ առաջ ծանուցած էր երեք ընկերութեանց պաշտօնապէս միանալն, և ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅՈՑ անիմաստ անունն առնալը. բայց անկէ ի վեր ոչ՛ք տեսաւ այն պաշտօնական յայտարարութիւններն, որովք երեք ընկերութեանց Գործադիր Ժողովներն այս միութեան կատարումն և իրենց լուծուած լինելը պիտի ծանուցանէին, և միացեալ նորակազմ ընկերութիւնն ալ, նորընտիր Գործադիր Ժողովոյն միջոցաւ, իւր աշխարհ գալը պիտի իմացնէր հասարակութեան:

Այս պաշտօնական անհրաժեշտ գործողութիւնք տակաւին տեղի չունեցան, և թէպէտ Գործադիր Ժողովն երեք շաբաթ առաջ ընտրեցաւ, տակաւին չը կրցաւ պաշտօնապէս գործի սկսիլ:

Երբ այս երեք ընկերութիւնք առանձին կը գործէին, իրենք իսկ կը վկայեն թէ գիրենք ըստ արժանւոյն քաջալերելէ ետ չը կեցանք. մի գոհունակութեամբ կը տեսնէինք ինչ որ «Արարատեան ընկերութիւնը» Վանայ մէջ և շրջակայները, «Դպրոցասիրաց—Արևելեան ընկերութիւնը» Մշոյ կողմն և «Կիլիկեան ընկերութիւնը» Կիլիկիոյ մէջ կընէին: Բայց միանգամայն, ազգին ընդհանուր կարծեաց թարգման լինելով, չէինք դադրած իրենց ազդարարելէ թէ առանց միութեան՝ իրենց ջանքերը միշտ տկար պիտի մնային, փափաքուած աջակցութիւնն ու համակրութիւնը չը պիտի գտնէին ազգէն, և հաւանականաբար, իրենց բազմաթիւ հանգուցեալ նախորդներէն լաւագոյն յաջողութիւն չը պիտի ունենային:

Ի վերջոյ երեք ընկերութիւնք իրենք ալ զգացին թէ միութիւնը զօրութիւն էր. ուստի իրենց գործողութիւններն ի մի ձուլելու փորձ մ'ըրին. եօթն ամիսէ ի վեր կաշխատին, բայց չը գիտեմք թէ գործն այսօր աւելի յառաջացած է քան ինչ որ էր եօթն ամիս առաջ:

Բայց բան մը կայ, զոր լաւ գիտեմք,—ազգը բացարձակապէս կը պահանջէ որ Արարատեան, Դպրոցասիրաց-Արևելեան և Կիլիկեան ընկերութիւնք միանան. այս այն միակ պայմանն է, որով ազգը պիտի շարունակէ քաջալերել զանոնք, և եթէ այս երեք մարմնոց մին, կամ նորա անդամոց մի մասն, ուղղակի կամ անուղղակի, բարոյապէս կամ նիւթապէս, յայտնապէս կամ գաղտնի, արգելք հանեն միութեան գործին, ազգն որոշած է արդեամբ պատժել այդ արգելիչ մասն:

Չեմք ուզեր սակայն չափազանց յոռետես լինել, և կը սիրեմք յուսալ թէ Միացեալ ընկերութիւնք, իրենց միութեամբ նոր ոյժ ստանալով, 'ի մօտոյ վերստին ձեռք պիտի առնուն այն գործը, զոր եօթն ամիսէ 'ի վեր երեսի վրա թողած են: Արդէն, ինչպէս վերը բացատրեցինք, գործողութեան ընդարձակ և արգաւանդ դաշտ մը կայ իրենց առջև, և եթէ իրենց առաջին հայրենասիրութիւնն ու եռանդը չեն մարած, տարակոյս չունիմք որ ամեն անձնական նկատմունք մէկ կողմ թողլով, պիտի սկսին փութով նոր մղում մը տալ արդէն բացուած դպրոցներուն և նոր դպրոցներ կանգնել: Յայնժամ, և միայն յայնժամ, կրնան յոյս ունենալ վերստին ազգին կողմանէ գտնելու, և աւելի իսկ վայելելու, այն համակրութիւնն ու աջակցութիւնն, որ գիրենք իրենց արդի վիճակին հասուցած էր:

(Մասիս)